

PARASZTI KERTEK NÉPI NÖVÉNYISMERETE

ORDACSEHIBEN

GYŰJTÖTTE ÉS FELDOLGOZTA

DÉGI ZOLTÁN

Ordacsehi növényföldrajzi szempontból a pannoniai flóratartomány-
D u n á n t ú l /Transdanubicum/ nevű részében, annak S o m o g y - i
/P^raellyricum/ flórajrásában helyezkedik el. Jellemzőek e terü-
letre a lápok, a gazdagon előforduló vizinövények, az égeresek és
a savanyú talaju homokpuszták. Vizsgált helységünk a Balaton,
illetve a Somogyi Nagyberék déli oldalán helyezkedik el, így
elsősorban a lápok és a vizi növények fordulnak itt elő.
Mesterséges telepítésben bőven található azonban égeresek, akácok,
csertölgyesek, sőt kevés fenyves is.

Mivel vizsgálódásunk tárgya a paraszti kertek népi növényismerete,
a következőkben csupán e terület növényeiről kívánunk szólni.

Ordacsehiben K e r t - nek nevezik a lakóházzal egy telken lévő
disznónövények, illetve konyhakerti és szántóföldi növények, ,
valamint szőlő és gyümölcs termesztésére használt területet.
A háztelkek nagysága 300 négyszögöltől 1 kh-ig változik. Minél
nagyobb a telek, annál nagyobb a kert, így -érthetően- a nagyobb
telkeken nemcsak konyhakerti növényeket termelnek.

A következőkben megkíséreljük bemutatni Ordacsehi paraszti kert-
jeinek kultúr- és gyömnövényeit. Anyagunk csoportosításában a
növényrendszertan segítségét kívánjuk igénybevenni /törzs, osztály,
rend, család, faj szerinti felsorolásban/.

Az egyes fajok bemutatásánál elsőként közöljük a hivatalos magyar,
majd a tudományos latin nevet, végül -kiemelten- a népies elneve-
zés ismertetésére kerül sor.

Reméljük munkánkkal sikerül feltárni mindazt, ami az etnobotani-
ka számára fontos lehet.

I. Harasztok /Pteridophyta/ törzse.

A/ Zsurlók / Equisetimar/ osztálya.

a/ Zsurlóféfélék /Equisetia/ családja.

1. Mezei zsurló /Equisetum arvense/.

BÉKAROKKA.

Nedves homoktalajokon és nyirkos szántérföldeken előforduló, földalatti szárával szaporodó /alsőbbrendű/ gyomnövény.

"Vizes, lapos heleken sok a békarokka. Azér e za neve, mer ahun ez van, ott, béka is sok van. Ere főmászik, ezen szüji a hállóját."

Magvas, virágos növények /Spermatophyta/

II. Nyitvatermők /Gymnospermae/ törzse.

A/ Fenyők /Coniferae/ osztálya.

a/ Valódi fenyők /~~giviak~~ Abietales/ rendje.

1. Fenyők családja /Abietaceae/.

1/1. Lucfenyő /Picea abies/.

FENYŐ.

A nyugatá határeszélén őshonos, másutt telepített, tűlevelű fenyőfaj.

"Karácsonyfának használják a fenyőt. Sokan ütnek a kiskerbe, meg a zudvarba. Lehetőleg ojan, here, hogy ne tuggyák elopni a zágajit karácsonyfának."

1/2. Erdei fenyő /Pinus silvestris/.

LUCFENYŐ.

A Dunántúl nyugati részén őshonos. Hosszú tűlevelei, vannak. A lakosság összetéveszti a valódi lucfenyővel.

"A lucfenyőt is használják karácsonyfának, ha nincs más."

III. Zárwatermők /Angiospermae/ törzse.

A/ Kétszikűek /Dyocotyledoneae/ osztálya.

a/ Boglárkák rendje.

1. Boglárkafélék /Ranuncu lacaee/ családja.

1/1. Mezei szarkaláb / Consolidida regalis/.
SZARKALÁB.

Ágastermetű, kékvirágú gyomnövény.

"A szarkaláb szép kéket virágozik, nehéz irtani,
mer a maggyára könnyen szaporodik."

1/2. Réti boglárka /Ranunculus acer/.

SÁRGAVIRÁG.

Főleg réteken előforduló, apró sárga virágú növény.

"Gyerekkorunkba szép virágcsokrot szettünk ebből a
sárgavirágú."

b/ Farkasalmafélék rendje / Aristolochiaceae/

1. Farkasalmafélék családja /Aristolochiaceae/.

1/1. Közönséges farkasalma /Aristolochia Clematitia/.

FARKASALMA /Farkasóma/.

Kertekben és erdőkben gyakori, dudvásszáru gyomnövény. Diónagyságu toktermése van.

"A farkasalma nagyon könnyen szaporodik. A zalmáját régen meg szokták főzni és a zálatok sebgyógyítót a levele. Belemártottak egy ruhát a farkasalma főzettyibe, aztán odakötötték a sebre."

c/ Rózsafélék rendje /Rosales/.

1. Rózsafélék családja /Rosaceae/.

1/1. Földi eper /Fragaria vesca/.

FÖLDI SZEDER.

A mezőben fás, bokros helyeken található, de termesztett változata az Ananász eper / F. ananassa/ a házi kertekben előfordul.

"Gyerekkorunkba sok földi szederrel ettünk, jó is lakunk vele, de ettől persze finomabb a kerti eper."

1/2. Málna /*Rubus idaeus*/.

HIMPÉR.

Irtásokon, fás területeken vadon előforduló cserje, természetett változata tömegesen megtalálható a kertekben.

"A himpérbü jó szörpöt lehet csinálni, főleg a gyerekek szeretik. Ez egy bokros növény, ha nem ritkítják, időve valóságos dzsungel lesz belüle."

1/3. Rózsa /*Rosa*/.

RÓZSA.

Kisebb termetű cserjék, a talajban elfásodó tősarjakat hajtanak. Vadon termő fajai csak a mezőben találhatók. Termesztett fajai közül több is előfordul Ordacsehi kertjeiben. Így a Kúszó rózsa /*R. multiflora*/, FUTÓ RÓZSA, Tejarózsa /*R. chinensis*/, TJARÓZSA, LABDARÓZSA, PÜNKÖSDI RÓZSA, BABARÓZSA.

"A futó rózsa még a falra is főfut. A tejarózsának sárga virága van, a labdarózsának meg fehér. A pünkösdi meg a babarózsa pirossal virágozik."

1/4. Nemes körte /*Pirus sativa*/.

KÖRTE.

Többféle fajait termesztik községünkben. Így van TÉLI KÖRTE, NYÁRI KÖRTE.

"Téli körte meg nyári körte is sokféle van. A téli körtét össze kő leszenni, aztán, ha főraktyuk a palásra eláll. A nyári körtét nem lehet etartani, azt mingyá meg kő enni. Van a faluba ÁRPAÉRŐ KÖRTE, mer a zárpáva egyidőbe érik, aztán a vajkörte, mer ojan a zize mind a vajnak. Még még többféle van, de a fene se tuggya a nevit."

1/5. Nemes alma, /Malcus pumila/.

AIMA /ÓMA/.

A vadalmából nemesítették ki, ma is oltással szaporítják. Ugynevezett félvadalma fajok ma is előfordulnak a házi kertekben /magról szaporodik/.

"Van nyári éma, téli éma. A JAKAB AIMA Jakabnap körül érik /július 25./ Apré, ződ finom alma. Van a POGÁCSA alma, a KÁSÁS alma. Ezek mind nyáriajak. A téli almát elehet tartani, akárosak a téli körtét. Téli alma a HUSVÉTI ROZMARING, ami ojan közepes nagyságu, zódes, pirosas alma, amikor megérik. A JONATÁN az nagyon piros."

1/6. Birs /Cydonia oblonga/.

BIRSAIMA.

Birsalanyra vagy vadkörtére oltják.

"A birsalma nagy, ződ almaszerű gyümölcsöt terem. Télre jó befőttet lehet belüle készíteni, na meg lekvárt."

1/7. Szilva, /Prunus domestica/.

SZIVA.

A csonthéjasok közül a legnagyobb tápértékű, egyes fajtáit /pl. besztercei szilva/ magról is lehet szaporítani.

"A szilva nyáron érik, van KÉK SZIVA, RINGLÓ SZIVA. Enni is nagyon jó, de finom lekvárt lehet belüle főzni, meg pálinkát is. De van aki étesszi ductos üvegbe télre."

1/8. Mandula /Prunus Amygdalus/.

MANDULA.

Magról vagy keserű mandulaalanyról szaporítják. Orda-
csehiben kismértékben fordul elő.

"A mandulának hosszúságos kemény maggya van, ha eszt főtörrik, benne van a puha mag. Eszt meg lehet enni. Régen mandulafőzette sebeket is gyógyítottak."

1/9. Meggy /Prunus cerasus/.

MEGGY.

Idegen beporzással termékenyül meg. Többféle fajtáit termesztik Ordacsehiben.

"A CIGÁNYMEGGY a legjobb meggyfajta, mer fővászáják konzervnek, pálinkának és jó pénzt lehet érte kapni. Még permetezni se kő, a gyepűbe is megél, annyira nem kényes. Apró, fekete bogyós termése van, fekete mind a cigányok. Azér is e za neve.

A PÁNDLI MEGGY az nagyobb szemű, több pénzt is annak érte, de kényesebb is. Ebből etenni is szoktak télre."

1/10. Kajszábarack / Prunus Armeniaca/.

SÁRGABOROC.

Önmegporzó virágai vannak, a laza homoktalajokat kedveli.

"A SÁRGABOROC-bu jó lekvárt lehet főzni, de enni is nagyon jó, de vigyázni kő vele, mer gázos, hama bezaváhat tüle a zember."

1/11. Őszi barack / Prunus Persica/.

ŐSZI BOROC.

Meszes, középkötött talajokat kedveli, egyes fajtái magról, mások mandulaalanyra oltva szaporíthatók.

"A zőszí borocbu van kissebb meg nagyobb fajta. Van amejjik már nyáron érik, van amejjik csak őssze. Szép nagy szemű a Duránci boroc. Enni nagyon jó."

2./ Kétörézfűfélék családjá /Saxifragaceae/.

2/1. Hortenzia /Hydrangea/. HORTENZIJA.

Kerti díszcserje. Meddő, 4 nagy, csészelevélből alakult takaréju virágjai vannak.

"A hortenzija nagyon szép virág, jó nagy virággya van."

2/2. Egres /Köszméte Ribes Uva-crispa/.

EGRES.

Nagyobb bogyóju változatát termesztik. Vadon is előfordul.

"A zegres bokros növény, ződ bogyókat terem. Nagyon finom. Szőlőbe szokták ütetni, meg a kerbe."

2/3. Ribizke /Ribes/.

RIBIZLI.

Egyes fajai Európa északi részén még ma is vadon élnek. Fürtös, bogyós gyümölcsű cserje.

"Van piros, fehér meg sárga ribizli is. Jó szörpöt, meg lekvárt lehet belüle csinálni, de még bort is. Ezt is szokták szőlőbe is ütetni."

4/Hüvelyesek rendje /Leguminosae/.

1./Pillangósvirágúak családjá /Papilionaceae/.

1/1. Aranyesső /Laburnum anagyroides/.

ARANYESSŐ.

Sárga, lecsüngő virágú kedvelt kerti díszcserje.

"A zaranyesső hama ebokrosodik, szép sárga virággyaji vannak."

1/2. Tövise iglice /Ononis spimosa/.

GILICE TŰSKE.

Rézsaszin virágú, alacsony termetű, tövise cserje.

"A legellőkön nagyon eszaporodik a gilice túske.

A zálatok kikerülnek, mer bükös."

1/3. Takarmány lucerna / Medicago sativa/.

LUCERNA.

Valószínű délázsiai származásu, Európában, így hazánkban is csak a XVIII. században terjedt el. Több méter mély gyökere van, jól bírja a szárazságot. 2-3 évig termesztik egy helyen. Csavarodott hüvelytermése van.

"A lucerna nagyon jó takarmány marháknak, disznóknak, de még a lovaknak is. Disznóknak inkább zóden jó, marhának még a lónak megszáritva aggyák inkább. Sok benne a fehérje. Egy évbe még 5 kaszálást is ad."

1/4. Réti here , Lóhere /Trifolium pratense/.

LÓHER.

Réten is előfordul, de termesztik is.

Fehér és piros virágú változatban is előfordul.

"A lóher a lucerna után a zегgyik legjobb szálas takarmány. Zóden is, meg száritva is. A lovak különössen szeretik, de marhának, disznóknak is jó. Két-három évig termelik egy hejen. Ezt is lehet néccer-öccör kaszáni egy évbe. Van a FEHÉR LÓHER, meg a PIROS LÓHER."

1/5. Akác /Robinia, Pseudo-Acacia/.

AGÁCA, AGÁCFA.

Észak-Amerika keleti részén őshonos. Nálunk a XVIII. században terjedt el. Gyenge talajon is megél. Lombosodás után virágzik.

"A ZAGÁCA az nyúl mind a bolondgomba. Fődek végejin, gyepükbe, ehagyatott hejekam magru, eszaporodik. Egy száron több fehér virággya van. A méhek ebbü gyűjtik a mézet. Nagyon jó tűzellő, de kerittésoszlopnak, épületanyagnak is jó."

1/6. Borsó /Pisum sativum/.

Két alfaja van: a kisszé szögletes magva, piros lilás virágú Mezei borsó /P. sativum ssp. arvense/ és fehér virágú, gömbölyű magva Kerti borsó /P. sativum ssp. hortense/. Többféle változatát termesztik. Gyakori, hogy a borsót babnak, a babot pedig borsónak nevezik.

"Sokan termenek Cukorborsót" /Kifejtő borsó/, "meg Spárgaborsót" /Juliskabab/. A Cukorborsó maggyát zöden fogyasztják, vagyis úgy főzik meg. A spárgaborsót hüvelyesű fogyasztják, de zöden."

A cukorborsóbu is meg a spárgaborsóbu is van olyan ami alacsony marad, de olyan is amit karézni kő."

1/7. Bab /Veteménybab vagy paszuly, Phaesolus vulgaris/.

Magja hosszukás, szögletes. Zöden és teljéssen éretten is fogyasztják. Egy hüvelyben 4-5 mag van. Fehér és tarka változatban is előfordul.

"Van fehér borsó meg tarka borsó. Ezt a kukoricába termelik leginkább. Szára főfut a kukoricára. Sokan száraztu főszedik, azután úgy csépülik ki."

e/ Fűszerszagu növények rendje /Anacardiales/.

1./ Juharfélék családja /Acereceae/.

1/1. Körislevelű, zöld juhar / A. negundo/.

KÖRISFA.

Páratlanul szárnyalt levelei vannak, kertek végében, gyepükben előforduló fa.

"A Kőrifa könnyen szaporodik, eburjánzik. Hajlás vesszeje van. Kerítettést is szoktak, belülről régen csinálni. Tűzre is jó, de hama elég."

. / .

2./ Vadgesztenyefélék családja /Hippocastanaceae/.

2/1. Vadgesztenye /Aesculus Hippocastanum/.

VADGESZTENYE.

Észak-Hérvországból származik, Európában, Amerikában is előfordul. A rügy felépítésének tanulmányozására kiválóan alkalmas.

"A Vadgesztenye udvarokba, uccákon található. A mi falunkba ritka. Nagyra megnyúl. Barna, kemény termése van, belül puha. Gyerekkorunkba sokat szettünk, még babát is csinátunk belüle. Tűzre is nagyon jó."

f/ Rengefélék rendje /Rhamnales/.

1./ Szőlőfélék családja /Vitaceae/.

1/1. Bortermő szőlő / Vitis vinifera/.

A vadon előforduló Ligeti szőlőből származtatjuk. Bogyós /fürtös/ termése van.

SZŐLLŐ.

Ordacsehibe Otellót, Delovárit, Szajlét termenek a legtöbben, de sokan próbákoznak nemes fajtákka is. Muskotály, Kocsis Irma, Rizling, Pozsonyi kadarka, Leányka, Ezerjé.

A Zotelló, Delovári, Szajlő direkttermő, ellenál a betegségeknek, kevesebb permetezésse is beéri. Míg a nemes fajták kényessek. Ezér ezeket termelik inkább. Na meg a zitteni talaj ezeknek nagyon jó. A Zotelló vörös borszőlő, fekete bogyojji vannak. Minálunk rajtahaggyák a kádon egy hétig, magába szivgya a cersavat, meg a kacsbu a festéket, asztán valóságga fekete bora lesz. E za zigazi csehi otelló. A Delvárinak apró, ződ bogyojji vannak a Szajlénak, meg rézaszin amikor megérik. Jó bora van ezeknek is.

A Muskotály a ződ szőlő, a többi nemes fajták nagyon kényessek, de jó a boraik."

g/ Ernyősök rendje /Umbellales/.

1./Ernyősvirágzatúak családja /Umbelliferae/.

1/1. Bürök /Conium maculatum/

BÜRÖK.

Gyepükben, erdőszéleken fordul elő. Kétéves, de, ha lekaszálják, a következő évben nem hajt ki. "A büröknek likas a szára bellü, a gyerekek játszani szoktak vele, trombitána, hasznáták. Tiltották tüle őket, mer a bürök mérgező. Nagyra megnyül."

1/2. Zeller /Apium graveolens/.

ZELLER.

Konyhakerti növény. Gumósan megvastagodott főgyökerét ételízestítésre és fűszernek használják. "Zellert nem termenek annyira mind a zöccséget meg a petrezselmet. De azér e zis elüfordul. Ojan levele van mintha olléva nyirták véna meg. A gyökerit eszik levesbe."

1/3. ^Ppetrezselyem /Petroselinum hortense/.

^PPETREZSELEM.

Kétéves konyhakerti növény, gyakran ki is vadul. Szintén a gyökeriért termesztik, de levelét is felhasználják.

"A Petrezselennek is a gyökerit eszik levesbe, de tesznek bele levelit is. Hasonló a zellerhő."

1/4. Sárgarépa /A Murok , Daucus Carota termesztett változata.

ZÖCCSÉG.

Karotinban, igen gazdag, sárga gyökere van. Ezért termesztik.

"A Zöccséget is a gyökerijér termelik, de a levelit nem nagyon eszik meg. Sárga, hosszikás gyökere van. Ha a földbe hagyjuk, akár csak a zellert meg a petrezselmet, főmagzik a következő évbe."

1/5. Kapor /Anethum graveolens/

KAPOR.

Hatalmas összetett ernyői vannak. Fűszernövény.
"A kaprot uborka meg káposzta etevésénél használják.
Magosra megnyúl, nagy ernyője van."

xi/x

2./ Bodzafélék családja /Caprifoliaceae/

2/1. Földi bodza /Sambucus Ebulus/

CSETE.

Magasra megnövő, dudvás száru növény. Egyes helyeken bozótokat alkot.

"A csetének fekete bogyojji vannak, amiből pálinkát, meg lekvárt lehet főzni."

2/2. Fekete bodza /Sambucus nigra/

mBORSA.

Elágazó, nagytermetű cserje, ritkábban fává alakul.
"Gyepükbe, utak szélén vadon nő a borza. Fehér virág-
gya van, amiből tejt lehet főzni."

f/Mályvafélék rendje /Malvales/

1./Hársfafélék családja /Tiliaceae/

1/1. Kislevelű hárs /Tilia cordata/

Hársfa

HÁRSFA.

Legtöbb nemzetsége trépusi növény, nálunk csak a Tilia fajok élnek. Virágjából teát készítenek.

"A hársfának szép fehér virága van, teát szoktak belőle főzni."

2./ Mályvafélék családja /Malvaceae/ MÁVA.

1/1. Papsajtmályva /M. neglecta/

Utak szélén, parlagos területeken fordul elő.

"A máva nagyon észaporodik, van fehér meg lila virágú is."

. / .

i./ Tubiflorae, csővirágúak rendje

1./ Szulákfélék családja /Convolvulaceae/

1/1. Apré vagy folyondár szulák /Convolvulus arvensis/

SZULÁK.

A művelt talajok leggyakoribb gyomnövénye, elfekvő, más növényekre rácsavarodó szárá van.

"A szulák az mindenhun megterem. Nehéz irtani. Főfut a kukorica szára, meg a törzsire is."

j./ Sokmagvu csővirágúak rendje /Personatae/

1./ Burgonyafélék családja /Solanaceae/

1/1. Paprika /Capsicum annuum/.

PAPRIKA.

Fűszernövény. Apré, fehér virágaiból üreges, felfuvó-
dott bogvétermés fejlődik ki. Magas a C vitamin
tartalma.

"Paprika van fehér is meg piros is. Van a főfüzni
való, hosszú hegyes paprika. Ezt fűzérbe fűzik,
tüve meg vastag cernáva, fölakasztják. Ha meg-
szárad mozsárba megtörik. De sokan máma inkább a
bétba vesznek. Fehér meg nagy piros paprikát
szoktak duncba etenni, de zóden is meg lehet enni.
Nem szereti a szárazságot."

1/2. Burgonya /Solanum tuberosum/

KRUMPLI.

Földalatti, szárképletein fejlődő gumói miatt
termesztik. Valédi termése bogvétermés.

"A krumpli nagyon fontos ennivaló, ezér
mindenki termeli. A fődbe kapáva gödröt vá-
gunk, beledobunk két-három szemet, ha jó
sikerül, van úgy, hogy még tizenöt szem is
terem a latta. Régen vót a rézsakrumpli,
a zella meg a gylbaba. Máma má ezek a hozatott
krumplik vannak."

i/. Tubiflorae, csővirágúak rendje

1./ Szulákfélék családja /Convolvulaceae/

1/1. Apré vagy folyondár szulák /Convolvulus arvensis/

SZULÁK.

A művelt talajok leggyakoribb gyomnövénye, elfekvő, más növényekre rácsavarodó szárá van.

"A szulák az mindenhun megterem. Nehéz irtani. Főfut a kukorica szárára, meg a törzsire is."

j./ Sokmagvu csővirágúak rendje /Personatae/

1./ Burgonyafélék családja /Solanaceae/

1/1. Paprika /Capsicum annum/.

PAPRIKA.

Fűszernövény. Apré, fehér virágaiból üreges, felfuvódott bogyétermészf fejlődik ki. Magas a C vitamin tartalma.

"Paprika van fehér is meg piros is. Van a főfüzni való, hosszú hegyes paprika. Ezt fűzérbe fűzik, tüve meg vastag cérnáva, fülakaszttyák. Ha megszárad mozsárba megtörik. De sokan máma inkább a bétba vesznek. Fehér meg nagy piros paprikát szoktak duncba etenni, de zóden is meg lehet enni. Nem szereti a szárazságot."

1/2. Burgonya /Solanum tuberosum/

KRUMPLI.

Földalatti, szárképletein fejlődő gumói miatt termesztik. Valédi termése bogyétermés.

"A krumpli nagyon fontos ennivaló, ezér mindenki termeli. A fődbe kapáva gürüt vágunk, beledobunk két-három szemet, ha jó sikerül, van úgy, hogy még tizenöt szem is terem alatta. Régen vét a rézsakrumpli, a zella meg a gülbaba. Máma ná ezek a hozatott krumplik vannak."

. / .

1/3. Paradicsom /Solanum Lycopersicum/

PARADICSONY;

Magja világos sárga, ebből piros /egy-
fajoknál sárga/ színű, sokmagvu bogyós termés
fejlődik ki.

"A paradicsont nyersen is lehet enni, de
levesbe is használják, meg pürét csinálnak,
belülről. Piros vagy sárga bogyóstermése van.
Van olyan fajta is, amit karézni kő."

2./Tátogaték családja /Scrophulariaceae/

2/1. Kerti oroszlánszáj /Antirrhinum majus/

TÁTIKA.

Változatos pártaszínű, különösen kéfalakra
kivaduló, mediterrán eredetű dísznövény.

"A tátikát, ha megnyomja valaki a virág tujiba,
akkor tátog."

k./Pipacsfélék rendje /Rhoceadales/

1./Mákfélék családja /Papaveraceae/

1/1. Vérehulló fecskefű /Chelidonium majus/

CINADONIA.

Akácokban, mezsgyéken fordul elő. Szárában na-
rancssárga tejnedv található.

"A Cinadóniának a szárába sárga tejes folyadék van.
Ezt megszokták főzni régen, aztán szemőcséket
gyógyítottak vele.

2/2. Mák /Papaver somniferum/

MÁK.

Toktermése van, magjait étkezésre használják.
De gyógyászatban is.

"A mák toktyába apró, kék magok vannak, ezt főhasz-
nájják tészta, kalácsba."

2/3. Pipacs /Papaver Rhoeas/.

PIPACS.

Érdes, szőrös növény, levelei szárnyasan hasogattak vagy bevágottak. Termése a felső részen likakkal nyíló tok.

"A pipacs gabonatarékon fordul elő, de másutt is.

Piros virággya van, a mákhé hasonló alaku, amikor lehullik a szirma, kicsi tok marad utána. Ebbe van a maggya. Régen megszáritották a szirmát, megfőzték, asztán köhögéscsillapításra használták a főzettyit."

2./Keresztvirágúak családja /Cuciferae/

2/1.Káposzta. /Brassica oleracea/

KÁBOSZTA.

Termesztett főzeléknövény, több fajtája van.

Ilyen a Fejeskáposzta /var. capitata/, kelkáposzta /var. sabauda/, rokona a Kalarábé /var. gongiloides/.

"A káposztát úgy palántázzák, sok levele van ami fejbe megy, vagyis összehajlik. Vastag torzsájja van. A levelit fogyasszák, nagyon jó főzeléknek, különösen a Kelkáposzta. A Kalarábénak inkább a vastag ajját eszik. Van még a Karfijol, ami még huspotlásra is jó. Ki lehet rántani."

2/2. Retek /Raphanus sativus/.

Retek. HÓNAPOS RETEK, NYÁRI RETEK, TÉLI RETEK;

A hénapos retkeknek szik alatti szárgumójuk van, míg a nyári és téli retek répatestű.

"Sokan termenek hénapos retket, piros gyökere van. Megsézva szalona mellé nagyon finom.

Nyári meg téli retket is termenek, sőt aszt duncba is lehet tenni."

2/3. Torma /*Armoracia rusticana*/.

TORMA.

Dudvásszáru , évelő, karógyökeres növény. Ezt fogyasztjuk.

"A tormát nem igen ütetik, mert vadon is terem. A gyökere jó sunka mellé. Huzsvétkor még szentütni is szoktak, amikor visznek ekkis huzsvéti sunkát, kenyeret a templomba szentütni. A szentütt tormaú azér szoknak enni, hogy ne fájjon a torkuk."

2/4. Kerti viola /*Matthiola incana*/.

VIJOLA.

Többféle változatban előforduló kerti dísznövény. Fehér, rézsaszínű, sötétkék és sötétpiros virágokkal. Van egy-éves és évelő formában is.

"A vijola szép virág. Piros, kék , rézsaszín még fehér vijola is van. Ojan is akad, ami áttelel."

~~L. /Rovarfogó növények rendje /Sarraceniaceae/.~~

L. /Fali magkezdeményesek rendje /*Parietales*/.

1. /Ibolyafélék családja /*Violaceae*/.

1/1. Kék ibolya /*V. cianea*/.

IBOJA.

Rövid, fásodó indái, kék virágai vannak. Cserjésekben fordul elő.

Illatos ibolya /*V. odorata*/.

IBOJA.
Cserjésekben, de kertekben is előfordul.

"A ziboját ütetik is kertekbe, sötétkékes virága van. De még a réten is előfordul, meg gyepükbe. A gyerekek szoktak szenni virágvázába is."

1/2. Kerti árvácska /*V. Wittrockiana*/.

ÁRVÁCSKA.

Igen nagy virágainak sarkantyuja rövid és vastag.

Többféle változata van.

"A zárvácska van kék virágú, sárga virágú. Sirokra is ütetik."

m/Tökvirágúak rendje /Cucurbitales/

1./Tökfélék családja /Cucurbitaceae/

1/1. Tök /Cucurbita pepo/

TÖK.

Egyéves egylaki növény, elágazó kacsai és szögletes kocsányai vannak. Nagy kabaktermése van.

"A takarmánytököt kukorivába szoktuk rakni. Szára messze fut, egy szárra több tök is nyúl. Lehet gömbölyű meg hosszukás, a maggyát enni is szoktyák. Különösen a disznék szeretik."

1/2. Sütőtök /Cucurbita maxima/.

URITÖK.

50 kg-ot és még ennél nagyobb súlyt is elérő termését emberi fogyasztásra használják.

"A zuritököt meg lehet sütni, enni nagyon jó. De a zalatoknak is jó. Ezt is kukorivába raktyuk, de van aki csak szabadon. Azér uritök a neve, mer a zurek is megészik."

1/3. Görögdinnye /Colocynthis Citrullus/.

GÖRÖGDINNYE.

Egyivarú, magányos virágjai vannak, a termés sötétzöld színű, de tarkás és halványzöld is lehet. Husa vörös vagy halványsárga.

"A görögdinnye nagyon finom gyümölcs. Majnem gömbölyű, akkora is van mind egy tök. Amikor má a végén esül a kocsánnya, akkor érik. De a dinnyén a hangra is megállapíttyák, ha megkopogtatttyák, érett e."

1/4. Sárgadinnye /Cucumis melo/.

SÁRGADINNYE.

Husa kellemes illatú, maga a termés változatos alakú.

"A sárgadinnye kisebb mind a görögdinnye, de a husa sárga és finom mind a cukor, de van cukordinnye is aminek ződ a husa és tényleg cukorizú."

1/5. Uborka /C. sativus/

UBORKA /BUBORKA/.

Egyéves, a talajon szétfutó érdeesszerű növény.

Kabaktermése van. Termesztik ecetes, kovászos és salátás formában.

"A Buborka hosszukás zöl, ojan alaku mind a tök, de kókka kissebb nála. A legkissebb a zecetes, eszt leszedik mielőtt nagyobbra nyúne, ettü nagyobbra hagyják nyúni a kovászos és ami még nagyobb abbu csinájják a salátauborkát. Ami meg má megis sárgul, abbu veszik a magot."

1/6. Lopótök /Lagenaria vulgaris/

HÉBÉR.

Külső terméshéjrétege, ha kiszárad borszivé lopénak, viztartó edénynek használható.

"A hébér olyan mind a tök, de főfut a fára is, hosszú szára van. Ha megszárad, a besejít ki lehet pucuni, asztán hébért lehet belüle csinálni, de még tőtikét is."

n/Fészkesvirágzatuk rendje /Asterales/.

1./Fészkesek családja /Compositae/.

1/1.Szásszorszép /Bellis perennis/.

SZÁSSZORSZÉP.

Kerti változata a Kerti szásszorszép / B.perennis, var. hortensis/.

" A szásszorszépnek becsukodó meg kinyilló virággya van."

1/2. Kerti őszi rézsa /Callistephus chinensis/.

ŐSZI RÓZSA.

Egynyári piros, lila, fehér fészku, ősszel virágzó kerti dísznövény.

" A zőszí rézsa össze virágzik, van fehér, lila, piros."

1/3. Napraforgó /Helianthus annuus/.

TÁNYÉRAS.

Egyéves növény, erős, mélyreható főgyökere van. Nagy fészkes virágzata, tányérja van, ebből nyerik a magot.

"A tányérast a maggyájér termelik, de szárát régen tűzellőnek meg kerítésnek is használták."

1/4. Csicséska /*Helianthus tuberosus*/.

CSICSÓKRUMPLI.

Gyökértörzséből eredő gyökérgumói értékes tápanyagokat tartalmaznak.

"A csicsókrumpli majnem ijan magasra megnyúl mind a napraforgó, de a gyökere más, ojan mind a krumpli. Ezt meg lehet enni, de a szárát még a zálatokka lehet megőteni, zóden."

1/5. Parlagi pipitér /*Anthemis arvensis*/.

PIPITÉR.

Fehér sugárvirágai vannak.
Réteken, szántétföldeken, kertekben is megtalálható.

"A pipitér nem nyúl nagyra, közepén sárga, körü fehér virággya van."

1/6. Közönséges cickafark /*Achillea Millefolium*/.

CICKAFARK.

Évelő gyom, kis fészkei sátorozó fürtté egyesülnek.

"A cickafarknak fehér virággya van."

1/7. Orvosi székfű vagy kamilla /*Matricaria Chamomilla*/.

KAMILLA:

Utak mentén, parlagokon közönségesen előfordul.
Kupalaku fészektányérja van.

"A kamillát megszáritva ki lehet főzni tejának, ami bélbajjra, gyomorhajjra jó. De kamillás vizesruhát is szoktak régen a beteg testrésze tenni. Például gyulladásná."

1/8. Kék buzavirág /*Centaurea Cyanus*/.

BUZAVIRÁG.

Szántétföldi gyomnövény, áttelelő. Kék virágszirmai vannak.

"Főleg a buzatarén, meg a buzába fordul elü, de máshunis. Kék virágszirmaji vannak."

1/9. Paprika Kicsiny gombvirág /Galinsoga parviflora/.

PAPRIKAGAZ.

Kertekben szántétföldeken előforduló, rendkívül szaporos gyomnövény, magasra megnő és kicsiny, gombszerű fészkes virágja van.

"A paprikagaz nagyon szaporos gaz. Nehéz irtani. Ojjan leveleji vannak, mind a paprikának, ezér ez a neve. A virággya apró. A disznók szeretik."

Meg kell még említenünk néhány idetartozó disznóvénnyt, így a Dália /Dahlia pinnata/, a Krizantém /Ch. indicum/, a bársonyvirág vagy büdöske /Tagetes patulus/.

"A Dáliját, amit GYURGYINÁNAK is mondanak szép fehérret vagy pirossat virágozik, gyökérről szaporították." A Krizantémt főleg temetőbe ültetik, van fehér és piros is, össze nyillik. A büdöskének kicsit büdös a szaga."

1/10. Pitypang, Gyermekláncfű /Taraxacum officinale/.

PITYPANG, SÁRGAVIRÁG.

Kacuros levelei vannak, egyetlen fészket viselő kocsánya van.

"A pitypang réteken, útszéleken, kertek széléjibe található. Szára üres, ezér több ijen szarát össze lehet fűzni és láncot csinálni belüle. A gyerekek szoktak így jáccani."

..
szk

o/ Központi magvak rendje /Centrospermae/.

1./Pocsinfélék családja /Portulacaceae/.

1/1. Kövér pocsin /P. oleracea/.

PONCSÉR.

Heverő szárú p, pozsgás gyomnövény.

"A Pocsin az nagyon hamar szaporodik, meg könnyen. de virágváltozata is van a kertekbe."

. / .

2/. Szegfűfélék családja /Caryophyllaceae/.

2/1. Tyúkhúr /Stellaria media/.

TIKHUR.

Tömegesen, fellazított talajon lép fel, de másutt is előfordul. Széttérülő hajtásaival egy-egy té is nagy területet borít.

"A tikhur nagyon szapora gaz, de a malacok, meg a tikok is megészik. Nagyon nehéz irtani, nem nyúl nagyra, de szétterül."

2/2. Szekfű /Dianthus/.

SZEKFI.

Kb. 200 faja van, gyakori dísznövény. Egymásra simuló fellevelei vannak, termése tok.

"Szekfűt sokan ütetenek a kerbe. Van piros is meg fehér is."

3./Libatopfélék családja /Chenopodiaceae/.

3/1. Répa /Beta vulgaris/.

RÉPA.

Többféle változatban termesztik, takarmányrépa, cukorrépa, céklarépa. Karógyökere van.

"A takarmányrépát a zúlatoknak aggyák, de zöden a levelet is megészik a kacsák, tikok. A cukorrépát máma má nem igen termelik minálunk, ennek a gyökere fehér, abból lesz a cukor. A céklarépát vagy piros répát néhányan termelik, jó savanyúságot lehet belőle csinálni."

3/2. Fehér libatop /Chenopodium album/.

ZSIROS PARÉ, FÖSTOS PARÉ.

Tömeges gyom, levelei fonákukon fehéres bevonatuak.

"Azér zsiros paré mer zsiros anyagot tartalmaz és a dísznek fosnak tüle."

3/3. Kerti söprű /Kochia scoparia/.

SÖPRÜ.

Zöld, ágas, magsra megnövő termesztett növény.

De vadon is előfordul.

"A söprű, ha nagyra megnyúik megszárogattyuk, aztán udvasöprűt kötünk a koréjjábu."

4// Disznéparéjfélek családja /Amaranthaceae/.

4/1. Szőrös disznéparaj /Amaranthus retroflexus/.

DISZNÓPARE.

Pelyhes szőrű, felálló vastagszárú növény. Tömött virágai vannak.

" A disznéparé nagyon szapora, magasra is megnyúl, szőrös szára van, még hosszú virága. A disznóknak jó, de azér gaz."

p./ Csalánfélek rendje /Urticales/.

1./Csalánfélek családja /Urticaceae/.

1/1. Kisternetű, egylaki Aprécsalán /Urtica urens/, kétlaki Nagycsalán /U. dioica/. CSOLLÁNY.

Közönséges, Nitrogénjelző gyomnövények.

" A csollány nagyra megnyúl, levele csipős, de a zálatoknak, disznók, titek, récék nagyon jó takarmány. Lészozták szecskázni, aztán korpát vagy kukoricadarát hinteni rá és így ettették a récékkel."

2./Eperfafélék családja /Moraceae/.

2/1. Fehér eperfa /Morus alba/. Fehér SZEDER, PIROS SZEDER, FEKETE SZEDER.

Levele a színén sima, alul gyérszőrös.
Fekete eperfa /Morus nigra/ Termése fekete.

"Szederfa van a gyepükbe, a zuccán is, még a mezőbe is. Jó lekvárt szoktak régen belüle főzni. Mára má nem."

r./Diófafélék rendje /Juglandales/.

1./Diófafélék családja /Juglandaceae/.

1/1. Dió /Juglans regia/.

DIJÓ.

Több száz évi is élél, hatalmas koronát fejleszt.
Szárnyas levele 5-9 l. vélkéből áll.
Magjáért, fájáért termesztik.

" Díjé van pappirhéjju, keményhéjju, kisebb szemű, nagyobb szemű. Magasra megnyúl, ha a héjját főtürik, bellü van 4 girizé díjébél. Ezt észszük.

Fájja jó butornak."

s/ Fűzfafélék rendje /Salicales/.

1./Fűzfafélék családja /Salicaceae/.

1/1.Nyárfa /Populus/.

Ebbe a nemzetségbe magas növésű, gyors növekedésű, egyenletes szövetű, de puha fatestű fák tartoznak. Széllel porzódnak. Porzás virágaiban sok apró porzó van, a kérmős virágokban, két termőlevélből alakult orsó formájú magház van.

Kertek végében, gyepükben előfordulnak a Fehér nyárfa /Populus alba/, a Fekete nyár /Populus nigra/, a Jegenye /Populus italica/, a Kanadai nyár /Populus canadensis/.

NYÁRFA.

"A nyárfa nagyra nyúl, különösen a Jegenye nyárfa.

Ez nem terebélyes, de a Kanadai nyárfa az óriásira még is nyúl, még széles ágai is vannak.

A Fekete még a Fehér nyárfa is szélesebb mind a jegenye. Mindégyik nyárfábu jó deszkát lehet fűrésztüni, még lécet is. Természetesen tüzre is jó.

Szokták régen a mezőbe a fűdek, végibe is ütetni, meg csapások /mezei utak/ mellé is. A csehi határba van is egy út, amit Nyárfás csapásnak mondanak, mer mind a két oldalán nyárfák, még hozzá jegenye nyárfák vannak. Régen a cigányok teknyőt is szoktak nyárfábu csinálni. Mára má nem igen, mer nem igen hasznának teknyőt."

1/2. Fűz /Salix/

FÜZFA.

E nemzetség fajai rovarokkal porzódnak, szemben a nyárfával, alacsony termetűek. Cserjeként is előfordulnak.

"A fűzfábu kosarat szoktak fenni, még devizsont is szoktak a vesszejive bekötni. A cigányok most is árunak vesszővékát. Ere a sárga fűzvessző jó.

A fehér fűzfa vesszője nem jó kosárfonásra. A sárga fűzet mongyák kosárfonó fűznek is, amikor a barkája nyílik, szoktuk szenni, asztán a templomba virágvásárrnap szentütetni, otthun meg vázába tenni.

Sipót is csináltak régen fűzfábu. Van még a szomorú fűzfa, ennek lelóg a zága, így a temetőbe lehet látni belüle."

B/ Egyszikűek osztálya /Monocotyledoneae/.

a/ Liliumvirágúak rendje /liliflorae/.

1./ Liliumfélék családja /Liliaceae/.

1/1. Fokhagyma /Allium sativum/.

FOGHAJMA.

Évelő, dugványozással szaporítják össze vagy tavasszal.

"A foghajmát edugványozzák, asztán kihajt, majd gyökeret fejleszt. Ezér termelik. Fűszernövény. Kébaszba is tesznek meg többféle ételbe. Gyomorbajra, bélbajra meg magas vérnyomásra szokták használni. Ugy, hogy negették."

1/2. Vörös hagyma /Allium cepa/.

VÖRÖS HAGYMA.

Gömbölyded hagymáját vörös vagy barbás fedőlevelek fedik.

"A vöröshajmát is dugványru szaporították. A szára kihajt és, ha jó, sikerül nagy gumót fejleszt a földbe. Ezt esszük. Háromévesen termelik a maggyát. Egyik évbe vetik a magot, kiszedik a dughagymát, másik évbe azt elütetik, a harmadik évbe hoz magot."

A hajma szárát tavassza zóden is észik."

1/3. Tulipán /Tulipa/

TULIPÁN.

Elterjedt dísznövény. Rengeteg változat ismert. Gyökere a hagymához hasonló, erről szaporítható.

"A tulipán majnem minden kiskerbe van. Piros vagy sárga vagy fehér színbe. A legszebb virág."

1/4. Fehér lilium / Lilium candidum/.

LILIJOM.

Fürtös virágzatú, hagymás növény.

"A lilijomnak hosszú, keskeny leveleji vannak. A virág-
gya is hosszú fehér. Sok kerbe lehet látni. Ennek is
majnem olyan gyökere van mind a hajmának. Erő szaporították."

b/ Pelyvások rendje /Graminales/.

1./Pázsitfűvek családja /Gramineae/.

1/1. Kukorica /Zea Mays/.

KUKORICA /elvétve TENGERI/.

Amerikából került hozzánk, fontos takarmánynövény.

Szára vastag, bütykös, 2 m-re is megnő. Virágfelépítése
alapján eltér a többi pázsitfűtől. Cimervirágzata a porzó,
termő virágzata a szár közepén lévő torzsavirágzat.

A cimer pora porozza be /szél segítségével/ a torzsavirág-
zatot /Tehát kétlaki növény/. Termése csüvön lévő szemek.

"A kukorica nagyon fontos takarmánynövény. Szemessen is,
meg daráva is. Daráva inkább a disznók, szemessen inkább
a tyúk eszik. De szokták a teheneknek is annyi daráva,
sőt a lovaknak egészbe. Szákás gyökereji vannak, nagyra
megnyúl, a csutáján vannak a szemek, ezeket ettettyük.
De megesszik a szarát is a tehenek. Zóden is."

Régen még kerítettést is csináltak a züszékcsutábu, vagyis
abbu amirű a tehenek leették a levelet. Maratt a csupas
csutaszár. Ez jó vét keríteni is, mind a napraforgószá.

Ebbe a családba tartoznak a gabonafélék /búza, rozs, stb./
mivel ezeket ma már csak nagyjüzemileg termelik /kertekben
nem/ e helyen nem tartjuk szükségesnek vele foglalkozni.

A réti fűvek közül is legfeljebb csak azokat említjük meg,
melyek a kertek széleiben, elfüvesedett udvarokon, gyümölcs-
fák alatt előfordulhatnak és amelyeknek amelyeket ismer is
a lakosság.

" A kukoricának vannak keményszemű meg puhaszemű, alakra lófogu fajtájai. Van ennivaló kukorica vagy csemege kukorica. Ezt meg lehet főzni, emberi fogyasztásra jó.

Van a pattogatni való kukorica. Ennek kicsi a csöve, fehér a szeme, ha megszárad. Bele kő tenni tepszűbe, tűz fölött a tepszűt huzkonní /sporheten/ és így kipattog, ehetté lesz a szeme."

1/2. Fakémuhar /*Setaria italica* /
KASZIRVA.

Közönséges őszi gyom, magasra is megnő.

" A kaszirvának fűrtős virággya van, hosszú, nagyon szapora, nehéz irtani, akkorára is megnő mind egy söprűkoró.

Hogy mér kaszirva a neve? Talán mer elepi, összebaszirkálja, kaszirvájja a zegész földet."

1/3. Nád /*Phragmites communis* /.

NÁD.

Síkfekvésű, lapos helyeken /vizenyős/ fordul elő.

Vékony száru, magas növésű növény.

"A nád vizes heleken található. Ha megszárad leszokták vágni, régen háztetőket is fűttek vele. Meg kunyhókat, példáulul csészkunyhót is csináltak belőle. De köművesek is használják stukatornak meg csemepe alá."

1/4. Réti perje /*Poa pratensis* /.

RÉTI PÖRGYE.

Készálékon, gyepekben található, hosszú keskeny virágzattal.

"A réti pörgye kapás növény között is előfordul mind gaz. nehéz irtani, méltre gyökerezik."

1/5. Francia perje /*Arrhenatherum elatius* /.

Gigányzab,

CIGÁNYZAB.

Készálék, rétek növénye, de utak szélén is előfordul.

"Ennek ojan bugájja van mind a zabnak."